

Analytical Examining of hermeneutic methodology of interpretative approach to religion and culture (From the point of view of Clifford Geertz's religious studies)

Mojtaba Zurvani¹ | Somayeh Zarei²

1. Corresponding Author, Professor, Department of Religion and Comparative Mysticism, Faculty of Theology and Islamic Teaching, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: zurvani@ut.ac.ir
2. Master graduate, Department of Islamic Studies, Faculty of Theology and Islamic Teaching, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: zarei.somayeh@ut.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 9 May 2024

Received in revised form:
9 June 2024

Accepted: 17 June 2024

Published online: 23 June
2024

Keywords:

Interpretive Anthropology,
Methodology of Interpretive
Approaches,
Meaning, Symbol,
Philosophical Hermeneutics,
Religion.

ABSTRACT

Objective: The present article addresses the question of what the method of interpretive anthropology is and what the main approach of this perspective is when examining human phenomena, especially religious phenomena. It comments on the nature of interpretive anthropology and provides a comprehensive definition of this perspective, explaining its philosophical foundations. The method of this writing is based on a descriptive-analytical approach and in some cases content analysis. Interpretive or symbolic anthropology is one of the branches of American cultural anthropology that emerged in the twentieth century in America. It emphasizes understanding meaning through symbols and rituals by offering a unique definition of culture. The article, with a brief reference to the essence of Clifford Geertz's interpretive anthropological approach - the most important representative of the interpretive approach - and the definition he provides of culture and religion, elaborately demonstrates this approach's reliance on philosophical hermeneutics and its confrontation with positivist approaches in the humanities. It delves into various aspects of this confrontation and reliance, showing that Geertz, inspired by hermeneutical principles as a cultural anthropologist and scholar of religion, turned to interpreting and understanding the meaning of religion and culture. His interpretive approach in religious studies and anthropology is inspired by these foundations. In fact, by defining culture as a text, hermeneutic elements such as focusing on interpretation and meaning, emphasizing history and historical existence, focusing on the inner aspects of human experience and inner methods, emphasis on linguistic components, and symbol and sign, and understanding in the shadow of part-to-whole and whole-to-part references implicitly and explicitly form the basis of Geertz's viewpoint in cultural and religious studies.

Cite this article: Zurvani, M, & Zarei, S. (2024). Analytical Examining of hermeneutic methodology of interpretative approach to religion and culture (From the point of view of Clifford Geertz's religious studies). *Studies in Comparative Religion and Mysticism*, 8(1), 51-74. DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2024.48561.1184>

Introduction

In the methodological explanation of interpretive anthropology, with a view on the religious studies opinions of Clifford Geertz, an American anthropologist, who has spent years researching and studying the religion of the people of Java, Indonesia and Morocco - there is evidence that he explicitly considered his method as hermeneutics or cultural hermeneutics.

As a cultural anthropologist and religious scholar, Geertz, inspired by hermeneutic principles, turned to understanding symbols, signs, rituals and other cultural types. And he has strengthened his interpretive approach in religious study and anthropology with the inspiration of these foundations. From Geertz's point of view, meaning is present in symbolic systems, and it can be achieved through interpretation.

By considering the world and human actions in the form of symbolic forms, as a text, he tries to interpret, understand the meaning and interpretation of the world. This article deals with this question which is the method of interpretive anthropology. And what is the main approach of this view in examining human phenomena, especially religious phenomena and while commenting on the nature of interpretive anthropology and providing a comprehensive definition of this point of view, it explains its foundations in the philosophical field. Geertz, with his reading of the category of culture, based on which he deals with the reading of meanings and understanding of culture with a hermeneutic approach, establishes a new formulation in the field of social thinking based on hermeneutic elements.

Research methodology

The method of this article is based on descriptive-analytical approach and in some cases content analysis. In explaining the ratio of the hermeneutic principles of Geertz's interpretive approach in turning from the methods of human sciences to natural sciences, in contrast to the positivist perspective, this article discusses the application of positivist methods in human sciences after the preliminary plan about interpretive anthropology, and then, in order to answer this question, what position has interpretive anthropology adopted in the extension of positivist methods to different dimensions of thought? It deals with the basic aspects of the confrontation between the interpretation approach and positivism in the philosophical field.

Discussion

According to Geertz, in the studies of anthropology and religion, what is necessary and essential is the need to understand the meaning in its historical, social and cultural context; Therefore, Geertz is of such a view that thinking and in a sense human being is a historical, cultural and social thing.

And in an explicit statement, he pointed to the issue of comparing conceptual structures from one discourse community to another

And he believes that the meaning is mentioned in a different way in every expression system and the science of cultural interpretation has the task of understanding the meaning by looking at its historical, social and cultural background.

Geertz considers social action as a text and he tries to describe it on two levels, brief and concise. In emphasizing the important component of historical existence and the need to understand the text

of culture in its historical, social and cultural context (based on Heidegger, Gadamer and Dilthey's philosophical perspective), Geertz refers to the issue of comparing conceptual structures from one discourse community to another has done and he believes that the meaning is expressed differently in each expression system and the science of cultural interpretation has the task of understanding the meaning by looking at its historical, social and cultural background.

Geertz's interpretive approach, emphasizing culture, provides a specific definition of it, which is evident in the quality of this definition.

This thought, emphasizing the components of philosophical hermeneutics (including the principle of historical existence and the need to understand the text of culture in its historical, social and cultural context, the principle of the hermeneutic round and understanding in the shade of referring part to whole and whole to part, etc.) has a significant role in He found the definition of culture as a text and its conditions, accessories and special features in Geertz's thought.

Conclusion

According to Geertz's cultural approach to man and religion (understanding and knowledge of man and religion in the shadow of culture) and Geertz's emphasis on internal methods in understanding and interpretation, Geertz's method in his anthropological and religious studies is hermeneutic and based on emphasizing history and existence. It is the history of hermeneutics .

As an anthropologist and cultural theologian, inspired by hermeneutic principles, Geertz turned to the interpretation and understanding of the meaning of religion and culture and strengthened his interpretative approach in theology and anthropology with the inspiration of these principles .

The basic pillar in interpretive or symbolic anthropology is a methodological turn and a special kind of dealing with humanities and social sciences. The positivist approach actually examines culture, religion, and human societies with a scientific, objectivist, explanatory, and predictive approach, void of value and devoid of historical-cultural perspective .

However, the hermeneutic approach, unlike the methods of natural and experimental sciences, is not outside the object of research, but within human culture and history, and emphasizes the inner aspects of human experience .

Geertz has used the hermeneutic approach in its linguistic, historical and ontological dimensions in a concrete approach in interpreting and understanding the meaning of religion and culture .

Among the main figures of hermeneutics, Geertz's anthropological and theological ideas about interpretation and meaning can be considered based on their thought, we can mention Schleiermacher, who is considered to be the founder of modern hermeneutics, Dilthey, Heidegger, Gadamer and Ricoeur .

In Geertz's belief, culture basically has a semiotic concept and is based on the principles of philosophical hermeneutics (including the principle of historical existence and the need to understand the text of culture in its historical, social and cultural context, the principle of the

Hermeneutic round and understanding in the shadow of referring part to whole and whole to part and ...) Based .

The definition that Geertz provides based on the interpretive approach of culture is that culture is like a text and is based on understanding the meaning through symbols and signs and is influenced by linguistic components .

He considers religion to be a prior matter and a part of the society's culture, which the existence of many rituals and beliefs has made it a symbolic matter .

In analyzing the position of the symbol in the interpretation approach, Geertz believes that in this approach the meaning of religion and culture is understood through symbols .

And therefore, understanding the symbol is as important as understanding the meaning and content of religion and culture .

Geertz interprets religion in the form that religion is a system of symbols (which causes) the establishment of moods, powerful and pervasive motives in human beings and for this purpose, it acts through the formation of general concepts about existence and causes surrounding These concepts become reality in an aura; So that these moods and motivations become the only possible realities .

Finally, Geertz believes that an anthropologist and interpretive religionist, considering the difference in the historical, cultural and social background of religion or culture, in order to understand and interpret the meaning of culture and religion, must look at the research topic from the perspective of the natives of that culture and while penetrating Understand and describe the meaning of that culture and religion from the natives' point of view .

Among the methods that Geertz uses in approaching this issue, we can mention empathy, identification, accompanying a native person to get closer to the attitude of the natives of that culture, field research and close observation and study, etc .

بررسی تحلیلی روش‌شناسی هرمنوتیکی رویکرد تفسیری به دین و فرهنگ (با نظر بر آرای دین‌شناسانه‌ی کلیفورد گیرتز)

مجتبی زروانی^۱ | سمیه زارعی^۲

۱. نویسنده مسئول، استاد، گروه ادیان و عرفان تطبیقی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: zurvani@ut.ac.ir

۲. فارغ التحصیل، کارشناسی ارشد، گروه ادیان و عرفان تطبیقی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه:

zareei.somayah@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	مقاله حاضر به این پرسش که روش انسان‌شناسی تفسیری کدام است و رویکرد اصلی این دیدگاه در بررسی پدیدارهای انسانی بالأخص پدیده‌های دینی چه چیزی است می‌پردازد و ضمن نظر بر ماهیت انسان‌شناسی تفسیری و ارائه تعریفی جامع از این دیدگاه به تبیین بن‌مایه‌های آن در ساحت فلسفی می‌پردازد. روش این نوشتار مبتنی بر رویکرد توصیفی - تحلیلی و در مواردی تحلیل محتوایی است. انسان‌شناسی تفسیری یا نمادین از شاخه‌های انسان‌شناسی فرهنگی آمریکایی است که در قرن بیستم در آمریکا پا به عرصه ظهور گذاشته و با ارائه تعریف خاصی از فرهنگ بر فهم معنا از خلال نمادها و آیین‌ها تأکید دارد. مقاله با اشاره کوتاهی به چیستی رویکرد انسان‌شناسی تفسیری کلیفورد گیرتز - مهم‌ترین نماینده رویکرد تفسیری - و تعریفی که وی از فرهنگ و دین ارائه می‌کند، در بخشی تفصیلی ابتدای این رویکرد بر هرمنوتیک فلسفی و تقابل آن با رویکردهای پوزیتیویستی در علوم انسانی را نشان داد و وجوه مختلف این تقابل و ابتن را کاویده و نشان می‌دهد که گیرتز به‌عنوان یک مردم‌شناس و دین‌شناس فرهنگی با الهام از اصول هرمنوتیکی، به تأویل و فهم معنای دین و فرهنگ روی آورده و رویکرد تفسیری خویش در دین‌شناسی و مردم‌شناسی را با الهام از این مبانی قوام بخشیده است. در واقع با تعریف فرهنگ به‌مثابه یک متن، عناصر هرمنوتیکی چون تمرکز بر تأویل و معنا، تأکید بر تاریخ و هستی تاریخی، تمرکز بر وجوه درونی تجربه آدمی و روش‌های درونی، تأکید بر مؤلفه‌های زبانی و نماد و نشانه، فهم در سایه‌ی ارجاع جزء به کل و کل به جزء به اضمار و تصریح، مبنای منظر گیرتز در مطالعات فرهنگ و دین است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۲/۲۰	
تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۳/۲۰	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۳/۲۸	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۴/۳	
واژه‌های کلیدی: انسان‌شناسی تفسیری، روش‌شناسی رویکرد تفسیری، معنا، نماد، هرمنوتیک فلسفی، دین.	

استناد: زروانی، مجتبی؛ زارعی، سمیه (۱۴۰۳). بررسی تحلیلی روش‌شناسی هرمنوتیکی رویکرد تفسیری به دین و فرهنگ (با نظر بر آرای

DOI:

دین‌شناسانه‌ی کلیفورد گیرتز). *مطالعات ادیان و عرفان تطبیقی*، ۸(۱)، ۷۴-۵۱.

<http://doi.org/10.22111/jrm.2024.48561.1184>

مقدمه

در تبیین روش‌شناختی انسان‌شناسی تفسیری با نظر بر آرای دین‌شناسانه‌ی کلیفورد گیرتز^۱ - انسان‌شناس آمریکایی که سال‌ها به تحقیق و مطالعه دین مردم جاوه، اندونزی و مراکش پرداخته - مؤیداتی موجود است که به تصریح، روش خویش را هرمنوتیکی و یا هرمنوتیک فرهنگی دانسته است. او از جمله انسان‌شناسانی است که مطالعات فلسفی داشته و داشتن دانش فلسفی را نیاز کار انسان‌شناسی خود می‌داند. وی چنین ذکر می‌نماید: «این کار که می‌توان آن را «فهمِ فهم» اطلاق کرد، امروزه معمولاً علم تأویل نامیده می‌شود و به این معنا، کاری که من در اینجا انجام می‌دهم، تحت این عنوان به‌خوبی جای می‌گیرد؛ به‌ویژه اگر واژه «فرهنگی» را به آن اضافه کنیم ... آنچه در این مقالات می‌توان یافت، یک رشته تفسیرهای واقعی برای برخی امور و صورت‌بندی‌های انسان‌شناختی است؛ آنچه من آن را دلالت‌های گسترده‌تر این تفسیرها می‌دانم. این تفسیرها همان چرخه‌ی تکرارشونده‌ی اصطلاح‌هایی چون نماد، معنا، مفهوم، صورت، متن و فرهنگ هستند» (Geertz, 1983, 5). علاوه بر این مؤیدات صریح، رشته‌هایی محکم از اندیشه وی، ما را به مقومات هرمنوتیکی آن رهنمون می‌نماید.

اصلی‌ترین پرسش و پاسخ در تبیین رویکرد هرمنوتیکی را می‌توان تحویل این پرسش کانت یعنی «شروط امکان معرفت کدام‌اند؟» به این پرسش و پاسخ گادامری دانست که «شروط امکان فهم کدام است؟» (شرت، ۱۳۹۰، ص. ۱۲۵)؛ و یگانه پاسخ منظر هرمنوتیکی و بالأخص گادامر بدین پرسش این است که فهم در سایه‌ی تأویل امکان‌پذیر است.

این مقاله در تبیین نسبت مبادی هرمنوتیکی رویکرد تفسیری گیرتز در چرخش از روش‌های علوم انسانی به علوم طبیعی، برخلاف منظر پوزیتیویستی، پس از طرح مقدماتی درباره انسان‌شناسی تفسیری، به بحث کاربرد روش‌های پوزیتیویستی در علوم انسانی پرداخته و سپس در جهت پاسخ بدین پرسش که در تسری روش‌های پوزیتیویستی به ابعاد مختلف اندیشه، انسان‌شناسی تفسیری چه موضعی اتخاذ کرده است، به ابعاد اساسی تقابل رویکرد تفسیری با پوزیتیویسم در ساحت فلسفی می‌پردازد. در خلال این مباحث ضمن روشن شدن وجه تمایز

¹ Clifford Geertz

موضوعات علوم اجتماعی و علوم تجربی دلالت‌هایی خواهیم یافت که در نهایت چگونگی ابتدای این رویکرد بر معرفت‌شناسی هرمنوتیکی روشن گردد.

گیرتز به‌عنوان یک مردم‌شناس و دین‌شناس فرهنگی با الهام از اصول هرمنوتیکی، به فهم نمادها، نشانه‌ها، مناسک و سایر گونه‌های فرهنگی روی آورده و رویکرد تفسیری خویش در دین‌شناسی و مردم‌شناسی را با الهام از این مبانی قوام بخشیده است: «رویکرد گیرتز به مردم‌شناسی به‌خصوص از این جهت سودمند است که به‌منزله نوعی هرمنوتیک به معنای درون فرهنگ توجه نشان می‌دهد» (شرت، ۱۳۹۰، ص. ۱۵۷). از منظر گیرتز، معنا در نظام‌های نمادین حاضر است و به‌واسطه تأویل می‌توان بدان دست یافت. وی با در نظر گرفتن جهان و کنش‌های انسانی در قالب فرم‌های نمادین به‌مثابه یک متن، سعی در تأویل، فهم معنا و تفسیر جهان دارد.

۲- انسان‌شناسی تفسیری

انسان‌شناسی تفسیری، رویکردی است که در تقابل با روش‌های پوزیتیویستی در علوم انسانی و به پشتوانه معرفت‌شناسی هرمنوتیکی با تأکید بر معنا و تعریف خاصی از فرهنگ به دنبال تأویل و تفسیر در بررسی پدیده‌های انسانی و فرهنگ است. ابزار بررسی فرهنگ در این رویکرد نمادها و آیین‌هاست. این تعریف سه وجه مهم و اساسی دارد: وجه اول تقابل با کاربرد روش‌های پوزیتیویستی در علوم انسانی، وجه دوم تعریف خاصی از فرهنگ و پدیده‌های انسانی و وجه سوم تأکید بر معنا و تأویل و تفسیر است. این سه وجه که در این مقاله مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است، ابعاد مختلف موضوعی واحد است و از یکدیگر جدا نیست و با ابتدای هرمنوتیک فلسفی اتفاق افتاده است.

یکی از سرشناس‌ترین انسان‌شناسان در حوزه‌ی انسان‌شناسی تفسیری کلیفورد گیرتز (۱۹۲۶-۲۰۰۶) است. او بر این باور است که برای فهم فرهنگ می‌بایست به سراغ نمادها رفت. نماد چیزی است که می‌توان به‌جای چیز دیگری قرار گیرد و جایگزین مناسبی برای آن چیز باشد. نمادها به کمک انسان می‌آیند و او را در نمایان ساختن باورها و اعتقادات یاری می‌کنند؛ به‌عبارت‌دیگر ابزاری هستند که توسط آن می‌توان با دیگران و جهان خارج ارتباط برقرار نمود. این نمادها الگو و جانشینی از واقعیت هستند. از نظر گیرتز اموری مثل مناسک و فعالیت‌های دینی از جمله نمادها محسوب می‌شوند. از این‌رو شناخت و فهم نمادها به‌منظور فهم محتوا مهم و حیاتی می‌باشند.

یکی از مفاهیم مهم در اندیشه گیرتز معانی است به این دلیل که معانی در سازوکاری به هم پیوسته و مرتبط نظامی را تشکیل می دهند که این نظام همان فرهنگ است. معنا امری مخفی است که از طریق نمادها منتقل می شود. از منظر وی هر عمل و کنشی دارای ظاهر و باطنی است و معانی در حکم باطن کنشها هستند. چه بسا کنشهای مشابهی که دارای معانی متفاوتی هستند.

گیرتز دین را امری پیشینی و جزئی از فرهنگ جامعه می داند که وجود مناسک و اعتقادات فراوان آن را امری نمادین کرده است. به باور او

«ویژگی اصلی عقاید دینی، در مقایسه با دیگر انواع عقاید اعم از ایدئولوژیک، فلسفی، علمی، با عقاید برخاسته از عقل سلیم این است که زاییده تجربه نیستند یعنی از آگاهی عمیق اجتماعی، از تأمل عقلی و فلسفی، از تحلیل منطقی، از مشاهده حسی و آزمودن فرضیه‌ها و از گفتگوهای شدید انتقادی به دست نمی آیند، بلکه نسبت به همه آنها جنبه پیشینی دارند. اعتقاد دینی برای کسی که به آن معتقد است نتیجه استقراء نیست، بلکه ویژگی پارادایمی دارد. این نوع از اعتقاد را می توان به نوری تشبیه کرد که از جایی بیرون از زندگی انسان بر او تابانده می شود» (Geertz, 1971, 98).

او در تعریف دین می گوید: «سیستمی از نمادها (که باعث) استقرار خلق و خویها، انگیزه‌های قدرتمند و فراگیر در انسان می شود و برای این هدف، از طریق شکل دادن به مفاهیم عام درباره هستی عمل می کند و سبب احاطه این مفاهیم در هاله‌ای از واقع بودگی می شود؛ به طوری که این خلق و خویها و انگیزه‌ها به صورت تنها واقعیت‌های ممکن درمی آید» (Geertz, 1973, 90).

گیرتز معتقد است که در مواجهه با کنشهای اجتماعی نباید تنها به ظواهر نمادها توجه کنیم. او در مسیر بررسی این وقایع از دو روش توصیف مختصر و فربه کمک می گیرد. در توصیف مختصر با حضور در میدان تحقیق از راه مشاهده تجربی به ثبت وقایع می پردازد اما به اطلاعات موجود بسنده نمی کند بلکه بر اساس رویکردی هرمنوتیکی خود را در فهمی که افراد بومی و کنشگران دارند سهیم می کند. او با کنش اجتماعی همچون یک متن مواجه می شود و سعی می نماید با پرسیدن سؤال به فهم کنشگران نزدیک شود. او با توجه به پیشینه‌ی اجتماعی- فرهنگی دست به

تفسیر کنش‌ها می‌زند. در واقع گیرتز در توصیف مختصر نظر به روش‌های انسان‌شناختی دارد و در توصیف فریه از رویکرد هرمنوتیکی مدد می‌گیرد.

گیرتز با خوانشی که از مقوله فرهنگ دارد و بر اساس آن با رویکردی هرمنوتیکی به خوانش معانی و فهم فرهنگ می‌پردازد، صورت‌بندی جدیدی را در عرصه تفکر اجتماعی پایه‌ریزی می‌کند که مبتنی بر عناصر هرمنوتیکی است که در این مقاله تحلیل و ردیابی خواهد شد.

تقابل با به کارگیری روش‌های پوزیتیویستی در علوم انسانی و بررسی پدیدارهای فرهنگی؛ تأکید بر تأویل و معنا و تفسیر؛ تأکید بر هستی تاریخی؛ دور هرمنوتیکی؛ عناصر هرمنوتیکی هستند که می‌توان ابتدای این رویکرد را بر آنان یافت.

۳- تقابل با به کارگیری روش‌های پوزیتیویستی در علوم انسانی

اصطلاح پوزیتیویسم ریشه در قرن شانزدهم دارد و اشاره به رویکردهایی در علوم اجتماعی دارد که از داده‌ها و اندازه‌گیری‌های کمی و روش‌های آماری برای تحلیل پدیده‌های اجتماعی استفاده می‌کند. از جمله اصول حاکم بر رویکرد پوزیتیویستی می‌توان به علم‌گرایی، رهایی از ارزش، تبیین و پیش‌بینی و ... اشاره نمود. در این منظر وجوه تجربی علم و امکان تحقیق‌پذیری تجربی آن و همچنین قابلیت آزمون‌پذیری آن مدنظر است.

رویکرد پوزیتیویستی و پوزیتیویسم فرهنگی با همین منظر، مبادی، مبانی و اصول به بررسی فرهنگ، اجتماع و انسان‌ها پرداخته و روش‌های علوم تجربی را در همه ابعاد مختلف اندیشه بسط داده و در مطالعات علوم انسانی، علوم اجتماعی، مردم‌شناسی و دین‌شناسی به کار می‌گیرد.

تقابل اساسی رویکرد تفسیری -ضمن ابتدای بر هرمنوتیک فلسفی- با رویکرد پوزیتیویستی، محرز است. با نظر بر زمینه‌های فکری شکل‌گیری انسان‌شناسی تفسیری در هرمنوتیک فلسفی دیلتای، گادامر، هایدگر و ریکور، با تأکید بر چرخش تفسیری و تفاوت روش‌شناسانه و ماهیت‌شناسانه علوم انسانی و هرمنوتیک فلسفی با علوم تجربی و طبیعی می‌توان این تقابل را دریافت. وجوه مختلف این تقابل را می‌توان بدین شرح نگاشت:

یکی از اصلی‌ترین اصول فکری رویکرد تفسیری گیرتز که در سایه مبادی فکری هرمنوتیکی دیلتای^۱ و گادامر^۱ شکل گرفته، تقابل و تضاد هرمنوتیک و علوم طبیعی و یا به تعبیری دیگر تقابل

^۱ Wilhelm Dilthey

و تضاد علوم انسانی و علوم طبیعی است؛ لذا گیرتز در رویکرد مردم‌شناسانه و دین‌شناسانه خویش، سخن از ارائه رهیافتی نو به دانشمندان علوم اجتماعی دارد؛ رهیافتی که در تقابل جدی با انگاشت دانش اجتماعی به‌مثابه فیزیک اجتماعی در مبادی فکری پوزیتیویستی است. وی در این باب چنین ذکر می‌نماید:

«به این ترتیب دانشمندان علوم اجتماعی پی بردند که دیگر نیازی به تقلید از فیزیکدانان یا دانشمندان پنهان علوم انسانی ندارند و ناچار نیستند قلمرو تازه‌ای برای موضوع مطالعاتشان ابداع کنند. در عوض، آن‌ها می‌توانند کماکان وظیفه‌ی حرفه‌ای‌شان را دنبال کنند و در این راستا بکوشند تا در زندگی جمعی، سامانی را کشف کنند. آنان باید بدانند که کارشان با کارهای دیگری پیوند دارد که آن‌ها توانسته‌اند تنها بخشی از آن‌ها را انجام دهند» (Geertz, 1983, 21).

در پوزیتیویسم، علم اجتماعی از سنخ علم طبیعی انگاشته شده و به تسری روش بررسی علوم طبیعی به علوم اجتماعی منجر می‌شود. حال آنکه در رویکرد تفسیری گیرتز و در مبادی هرمنوتیکی منظر وی چنین امری مردود است.

گیرتز در منظر هرمنوتیکی خود با رویگردانی از بسط اهداف علوم تجربی در علوم انسانی و اجتماعی و با تأکید بر اهمیت تفسیر در مقابل مشاهده، تبیین و پیش‌بینی قوانین، موضع خویش را بر منظر هرمنوتیکی دیلتای استوار داشته است. دیلتای با اظهار تمایل نسبت به آغاز بحث خود پیرامون تمایز بین علوم طبیعی و علوم انسانی، به انتقال ادوار سه‌گانه علوم طبیعی تطبیقی در دوران‌های تازه از حوزه علوم طبیعی به حوزه علوم انسانی اشاره نموده و چنین می‌گوید: «مهم است بدانیم که چگونه این ادوار از حوزه علوم طبیعی به حوزه علوم انسانی انتقال یافته است و نیز مشخص کردن اینکه چه قضایایی مبانی مستحکم به وجود آورد و چه مفاهیمی در این جابجایی مفید بود. سرانجام، این انتقال تا چه حدودی با نتایج نامطلوبی توأم بود که دال بر نیاز به آن است که با شیوه متفاوتی از بررسی تکمیل شود که از ویژگی‌های حیات روحی برآمده است؟» (دیلتای، ۱۳۹۲، ص. ۳۵۳). وی با نظر به ویژگی‌های علوم انسانی، کاربرد روش‌های پوزیتیویستی درباره آن را ناکارآمد دانسته و به روش‌هایی چون تفسیر و تأویل تأکید می‌نماید. او موضوع علوم انسانی را

¹ Hans-Georg Gadamer

واقعیتی درونی - و نه امری محسوس و عینی - می‌داند که از درون تجربه می‌شود؛ بنابراین در نظرگاه وی مخالفت با رویکردهای پوزیتیویستی درباره علوم انسانی لاجرم است:

«علوم انسانی واقعاً این مزیت را نسبت به علوم طبیعی دارند که موضوع آن‌ها نمود محسوس از آن حیث که نمود محسوس است و صرف بازتاب واقعیت در آگاهی نیست؛ بلکه پیش و بیش از هر چیز واقعیتی درونی است، یعنی شبکه‌ای که از درون تجربه می‌شود. با این وصف، خود همان طریقی که این واقعیت در تجربه درونی به ما داده می‌شود مشکلات بزرگی برای درک برون ذهنی (عینی) آن به بار می‌آورد» (دیلتای، ۱۳۹۱، ص. ۳۵۴).

از منظری رهیافت نمادگرایانه گیرتز به یافت روابط علت و معلولی و چرخش از قیاس‌های مبتنی بر فرآیند فیزیکی به قیاس‌های مبتنی بر صور نمادین نشانگر تقابل منظر تفسیری گیرتز با پوزیتیویسم است که در سایه تقابل و تضاد میان علوم اجتماعی و علوم طبیعی شکل گرفته است و مبتنی بر مبانی فلسفی هرمنوتیکی است. گیرتز با ارائه منظری نو در یافت علت و معلول‌ها در فرآیندهای اجتماعی، از روش‌های پوزیتیویستی کمی در قالب روش‌شناسی علوم تجربی و همچنین رویکرد منطق تحلیلی در کشف امور اجتماعی فاصله گرفته و در فهم روابط علی و معلولی در رخدادهای اجتماعی، رهیافتی نو و نمادگرایانه اتخاذ می‌نماید. این رهیافت نو در کشف روابط علی و معلولی در نظام اجتماعی از منظری متأثر از آرای هرمنوتیکی در یافت معنا در نظام‌های خاص اجتماعات زبانی است. گیرتز در تبیین رهیافت نوی خود در کشف این روابط علی و معلولی، چنین بیان می‌کند:

«رخدادهای اجتماعی بی‌گمان علت‌هایی دارند و نهادهای اجتماعی معلول‌های آن‌ها نیستند، ولی شاید راهی که ما را به کشف همین رابطه علت و معلولی می‌کشاند، کمتر از طریق فرض مسلم نیروهای اجتماعی و اندازه‌گیری آن‌ها بلکه از رهگذر توجه کردن به نمایش‌های رفتار آدم‌ها و زیر نظر گرفتن جلوه‌های این رفتار باشد. رویگردانی گروه مهمی از دانشمندان اجتماعی از قیاس‌های مبتنی بر فرایند فیزیکی و روی آوردنشان به قیاس‌های مبتنی بر صورت نمادین باعث پیدایش بحثی بنیادی درباره روش‌ها و نیز هدف‌های علوم اجتماعی شده است. این بحث هر روز بیش‌تر از دیروز گسترش یافته است» (Geertz, 1983, 34).

۴- تأکید بر معنا و تأویل و تفسیر

رویکرد تفسیری در سایه‌ی معرفت‌شناسی هرمنوتیکی به تأویل و معنا و تفسیر تأکید دارد. در منظر‌گیرتر مطالعات انسان‌شناختی و دین‌شناختی در پی تعمیم‌هایی در باب طبیعت انسان و یافت قوانین عام و جهان‌شمول و تحلیل و تبیین علی‌کنش‌ها، ساختارها، پدیده‌ها، افراد و دین آن‌ها نیست. بلکه اهتمام به‌سوی تفسیر، تأویل و کشف معنا دارد؛ لذا میان تبیین تفسیری و تبیین علی‌تجربی، تفاوتی اساسی است. درواقع «تبیین تفسیری ... می‌خواهد معلوم کند که معنای نهادها، فعل‌ها، تصویرهای تفوه‌ها، رسم‌ها و حادثه‌ها برای اهل آن نهادها و رسم‌ها و فعل‌ها چیست. لذا آن تبیین هیچ‌گاه صورت قانون بویل یا نیروی ولتایی یا مکانیسم داروینی را به خود نمی‌گیرد» (لیتل، ۱۳۷۳، ص. ۱۲۳).

هدف در علوم تجربی، تبیین است؛ حال آنکه هدف در علوم انسانی نه تبیین بلکه فهم است و این از اصلی‌ترین تمایزات روش‌های علوم تجربی و روش‌های هرمنوتیکی علوم انسانی است. در علوم تجربی، مسئله‌علیت محوریّت خاصی دارد به‌نحوی که بتوان تمامی رویدادهای مشابه را در ذیل قوانین عام و جهان‌شمول قرار داده و تبیین نمود. حال آنکه در علوم انسانی، فهم معنا و مقصود مورد توجه خواهد بود. «علم تجربی به شناخت چگونگی، یا به تعبیر رایل «شناخت اینکه» می‌پردازد و تبیین‌های فنی عرضه می‌کند درحالی که هرمنوتیک به مسئله معنا و مقصود توجه دارد» (شرت، ۱۳۹۰، ص. ۳۷).

گیرتر نیز در مطالعه مردم‌شناسانه و دین‌شناسانه خویش راجع به جنگ خروس اهل بالی، نه در پی تبیین و یافت علت‌ها و اهداف و روش‌های مرسوم علوم طبیعی همچون فرایند مشاهده کنترل شده، بلکه در سایه تأکید بر معنا در پی تأویل و تفسیر است.

او ضمن اشاره به روش خویش در مطالعات فرهنگی، حرکت نظریه اجتماعی را به‌سوی در نظر گرفتن کنش اجتماعی به‌عنوان ترکیب‌بند معنا و حامل آن در نظر گرفته و چنین ذکر می‌نماید: «این رویکرد که «گشت تفسیری» نام گرفته است و رفتار انسانی و فرآورده‌های آن را «بیانگر چیز دیگری می‌داند که «باید آن را از رفتار انسان‌ها ترسیم و تحلیل کرد»، تقریباً همه حوزه مطالعات فرهنگی را در بر گرفته است و حتی به دژهای اثبات‌گرایانه‌ای چون روان‌شناسی اجتماعی و فلسفه علم نیز رخنه کرده است» (Geertz, 1983, 233).

در یافت خطوربیط‌های منظر‌گیرتر در باب چرخش وی از تمرکز بر علت به سوی تأکید بر معنا به‌صراحت می‌توان ابتدای این رویکرد را بر سنت هرمنوتیک و معرفت‌شناسی هرمنوتیکی یافت. شلایرماخر^۱ (۱۷۶۸-۱۸۳۴) فیلسوف آلمانی و مبدع هرمنوتیک مدرن با چرخش از تمرکز بر یافت صدق و کذب عینی گفتارها و نوشتارها به تمرکز بر یافت «معنا و مقصود» نوشتار و نویسنده متمایل گشت. در واقع دغدغه شلایرماخر چگونگی دست یافتن به شناختی از فهم اظهارات دیگران و فهم مقصود نویسندگان بود. به یک اعتبار نظرات شلایرماخر را می‌توان از آغازین نقاط چرخش هرمنوتیکی از تبیین به تأویل متن و تاریخ دانست. او هدف هرمنوتیک را فهمیدن به والاترین معنا می‌خواند (نک. شلایرماخر، ۱۴۰۱، ص. ۱۲) و بر فهم هر سخن در بافتار خود، تأکید می‌کند:

«هر سخنی یا هر نوشته‌ای همواره در یک بافت بزرگ‌تر فهمیده می‌شود. ۱. من یا درگیر مطالعه نویسنده‌ام و پیشاپیش شناختم از او را همراه خود می‌آورم یا درگیر مطالعه موضوعم و پیشاپیش به‌قدری آن را می‌شناسم که می‌توانم فهم آن بازنمایی معین را به عهده بگیرم. ۲. وقتی اولین بار به یک سخنگو می‌رسم او را در شرایطی معین می‌یابم. وقتی به شیوه درست به یک نویسنده می‌رسم او را درجایی می‌یابم که خودش را از جهات معینی از جمعیت جدا کرده است. به همین طریق، وقتی اولین بار به موضوعی می‌رسم باید با آن چیزی آغاز کنم که اطلاعات لازم برای آشنایی اولیه با آن در نظر گرفته می‌شود یا باید آن را درجایی به دست آورم که نخست در آن رشد یافته است یعنی سپهر خودش را از سپهری بزرگ‌تر جدا کرده است؛ چنان‌که فلسفه از شعر و انواع دیگر شعر از حماسه» (شلایرماخر، ۱۴۰۱، ص. ۷۷).

دیلتای، میراث‌گذار از تبیین به فهم شلایرماخر را ضمن تمییز نهادن میان علوم تجربی از علوم انسانی و هرمنوتیکی کامل می‌کند.

«دیلتای معتقد بود که کلمه‌ی کلیدی برای علوم انسانی «فهم» است. توضیح برای علوم طبیعی است اما رویکرد به پدیدارهایی که جهان درونی و بیرونی را یکی می‌کند فهم است. علوم طبیعی طبیعت را توضیح می‌دهند و علوم انسانی بیان‌ها و جلوه‌های زندگی را می‌فهمند. فهم می‌تواند موجودیت فردی را درک کند، ولیکن علم می‌باید

^۱ Friedrich Schleiermacher

همواره فرد را وسیله‌ای برای رسیدن به عام و سنخ اصلی بینگارد؛ و به‌ویژه در هنرهاست که ما این جزء یعنی فرد را به خاطر خودش ارزش می‌گذاریم و مهربانانه در فهم پدیدار در تفرد آن درنگ می‌کنیم. این علاقه‌ی مجذوبانه به زندگی درونی فرد با نگرش و رهبرد علوم طبیعی در تقابل بنیادی قرار می‌گیرد. دیلتای مدعی می‌شود که علوم انسانی می‌باید برای ضابطه‌بندی روش‌شناسی فهمی بکوشد که از عینیت تقلیل‌گرایانه‌ی علوم فراتر می‌رود و به غنای «زندگی» و غنای تجربه انسانی رجوع می‌کند» (پالمر، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۷).

او روش علوم انسانی را علوم هرمنوتیکی دانسته و یگانه طریق شناخت انسان را راهی می‌داند که به فهم (Verstehen) منتهی شود:

«ما طبیعت را توضیح می‌دهیم؛ ما انسان را باید بفهمیم. پس فهم عملی ذهنی است که به‌وسیله‌ی آن تجربه‌ی انسان زنده را درک می‌کنیم. فهم فعلی است که سازنده‌ی بهترین تماس ما با خود زندگی است. فهم، مانند تجربه‌ی زندگی (Erlebnis)، کمالی دارد که از چنگ نظریه‌پردازی عقلی می‌گریزد» (پالمر، ۱۳۹۸، ص. ۱۲۷)؛ بنابراین «در علوم انسانی عمل و مقولات فهم را بر تبیین صرف ترجیح می‌دهیم» (پالمر، ۱۳۹۸، ص. ۱۲۸).

از دیگر نشانه‌های هرمنوتیکی منظر گیرتز که نشان‌دهنده تأکید بر تأویل و معنا دارد، تمرکز بر وجوه درونی تجربه آدمی و روش‌های درونی و همراه شدن با یک فرد بومی برای نزدیک‌تر شدن به نگرش بومیان آن فرهنگ، تحقیق میدانی و مشاهده و مطالعه از نزدیک و ... است. چنانچه این مسئله در ذیل نکاتی از قبیل لزوم رخنه به عمق موضوع و لزوم تقریب انسان‌شناس به درک و نگرش بومیان یک فرهنگ در آثار گیرتز مشهود است.

گیرتز معتقد است با توجه به تفاوت بستر تاریخی، فرهنگی و اجتماعی دین یا فرهنگ، برای فهم و تأویل معنای فرهنگ و دین لازم است، انسان‌شناس از منظر بومیان آن فرهنگ به موضوع تحقیق نظر کرده و ضمن رخنه به عمق موضوع، از دید بومیان، معنای آن فرهنگ و دین را درک و توصیف نماید. از جمله روش‌هایی که گیرتز در تقریب بدین مسئله به کار می‌گیرد عبارت است از

همدلی، همذات‌پنداری، همراه شدن با یک فرد بومی برای نزدیک‌تر شدن به نگرش بومیان آن فرهنگ، تحقیق میدانی و مشاهده و مطالعه از نزدیک و

او در رابطه با این مسئله چنین ذکر می‌نماید: «اگر ما به این وظیفه حرفه‌ای مان وفادار باشیم (به عقیده من، باید هم باشیم) که باید چیزها را از دیدگاه بومیان در نظر بگیریم. در صورتی که دیگر نتوانیم یک نوع قرابت منحصر به فرد روان‌شناختی و همذاتی فرافرهنگی با موضوع‌های مورد مطالعه را جست‌وجو کنیم، چه کار می‌توانیم بکنیم؟ اگر همدلی (با فرهنگ بومی) در میان نباشد، چه بر سر (مفهوم) تفهم (درون فرهنگی) می‌آید؟» (Geertz, 1983, 55).

گیرتز در تأکید بر لزوم تمرکز بر وجوه درونی تجربه انسانی در شناخت فرهنگ و دین تا آنجا پیش می‌رود که نوشته‌های انسان‌شناسی را نحوی تفسیر رده دوم دانسته و چنین می‌گوید: «اساساً تنها فردی «بومی» می‌تواند تفسیرهای رده اول به دست دهد زیرا این تفسیرها بخشی از فرهنگ اویند؛ و مستندات انسان‌شناختی خودشان تفسیرهایی رده دوم یا رده سوم‌اند» (Geertz, 1973, 15).

وی در تبیین این مسئله با اشاره به تفاوت روش تجربه از نزدیک و تجربه از دور، چنین ذکر می‌نماید:

«مفهوم مبتنی بر تجربه از نزدیک، این است که یک شخص بیمار، یک فاعل شناسا و در حوزه کاری ما، یک گزارشگر بومی ممکن است به‌گونه‌ای طبیعی و خودبه‌خودی، بر پایه برداشت‌های شخصی‌اش، نگرش، احساس، اندیشه و تخیل همگان خود یا بومیان دیگر را توصیف کند و از این طریق رفتارها و احساسات مشابه آن‌ها را به‌آسانی در تراز رفتار خودش ادراک کند. ولی مفهوم تجربه از دور مفهومی است که متخصصان انواع رشته‌های علمی، از تحلیل‌گر و تجربه‌گر تا مردم‌نگار، آن را به کار می‌برند تا اهداف علمی، فلسفی یا عملی‌شان را پیش ببرند» (Geertz, 1983, 56-57).

اصحاب هرمنوتیک از جمله شلایرماخر در راستای تحقق فهم معنا و مقصود نوشتار اصولی تدوین نموده و بر روش‌هایی تأکید می‌نمایند. یکی از این روش‌ها، شهود روان‌شناختی است که می‌توان آن را نحوی همدلی و پنداری دانست به نحوی که تأویل‌گر خود را به‌جای نویسنده متن

گذاشته و ضمن همدلی و همزبانی با نویسنده، به بازسازی تجربیات مؤلف پرداخته و سعی می‌کند تجربیات مؤلف را تجربه نموده و فکر، اندیشه، احساس، حالات و ... خویش را بدان نزدیک نماید تا در نهایت بتواند به مقصود و معنای مورد نظر مؤلف پی ببرد. به تعبیر شلایرماخر «تأویل‌گر در شهود روان‌شناختی به دیگری استحاله می‌یابد و تلاش می‌کند تا بی‌واسطه دیگری را دریابد» (شرت، ۱۳۹۰، ص. ۹۴). «دیلتای نیز همچون شلایرماخر فرایند روان‌شناختی شهود را برای تأویل، حیاتی می‌دانست. از منظر وی برای دانستن معنای متن باید با نویسنده آن همدلی داشت. باید تلاش کرد تا تجربیات انگیزه‌ها، احساس‌ها و ... نویسنده را دوباره زیست» (شرت، ۱۳۹۰، ص. ۱۰۷).

از منظر او آنچه محور و مدار و موضوع و متعلق علوم انسانی است، امری درونی و آنچه متعلق علوم طبیعی است امور بیرونی است. دیلتای ضمن اشاره بر درون‌نگری و خوداندیشی به‌عنوان روشی برای علوم انسانی، از حیات درونی یا تجربه زیسته به‌عنوان موضوع علوم انسانی و از اجسام و اشیاء خارجی به‌عنوان موضوع علوم طبیعی یاد می‌کند. بدیهی است انسان بدین موضوع درونی از طریق روش‌های درونی و به موضوع علوم طبیعی از طریق روش‌های بیرونی راهبر خواهد شد. از آنجاکه موضوع علوم طبیعی، امور بیرونی است، روش متناسب با آن نیز روش تبیینی است و همچنین چون موضوع علوم انسانی امری درونی است روش متناسب با آن نیز خوداندیشی یا درون‌نگری و یا فهم و تفسیر است (نک. نوری، ۱۳۹۱). رویکرد گیرتز در تأکید بر وجوه درونی تجربه انسان و نگاه به یک فرهنگ و یا دین از منظر بومیان آن فرهنگ و دین، مبتنی بر این منظر هرمنوتیکی است.

منظر تفسیری گیرتز به دین و فرهنگ مبتنی بر درک معنا از خلال نمادها و نشانه‌ها و متأثر از مؤلفه‌های زبانی است. گیرتز در تبیین روش خویش در تأکید بر مؤلفه‌های زبانی و نماد و نشانه در فهم فرهنگ و دین چنین ذکر می‌نماید: «مفهوم فرهنگی که من می‌پسندم و نوشته‌هایم در این کتاب به دنبال آن هستند که فایده آن را اثبات کنند، اساساً مفهومی نشانه‌شناختی است» (Geertz, 1973, 5).

از منظر گیرتز، روش بایسته در انسان‌شناسی، تأکید بر تأویل، ضمن یافت نظام اجتماعی به‌مثابه نظامی سازمان یافته با نمادهاست: «بسیاری از انسان‌شناسان به‌طور بایسته علم تأویل را

به‌عنوان رهیافت کارشان برگزیده‌اند ... حرکت در جهت در نظر گرفتن زندگی اجتماعی به‌صورتی سازمان‌یافته با نمادها (نشانه‌ها، بازنمایی‌های ادله و اصطلاح‌های متفاوت دیگر) و نیز در این جهت که اگر می‌خواهیم این سازمان را درک کنیم و اصول آن را صورت‌بندی نماییم، باید به معنای این نمادها پی ببریم، امروزه پیشرفت بزرگی کرده است» (Geertz, 1983, 21).

از نشانه‌های هرمنوتیکی منظر گیرتز در تأکید بر مؤلفه‌های زبانی، می‌توان گفت شلاپرماخر، دیلتای، هایدگر، گادامر، ریکور همه مؤیداتی مبنی بر تأکید بر مؤلفه‌های زبانی دارند؛ اما نقطه عطف در ابتدای منظر نمادگرایانه گیرتز در تأویل و معنا بر اصحاب هرمنوتیک را می‌توان در تبلور نظام نشانه‌های خاص اجتماعات زبانی، نماد و نشانه در فرآیند تأویل در اندیشه ریکور دانست. با ورود منظر ساختارگرایانه ریکور به مسئله تأویل و الگو گرفتن از زبان‌شناسی ساختارگرا، نماد و نشانه در تأویل اهمیتی خاص یافت؛ گیرتز نیز در مطالعات انسان‌شناسی و دین‌شناسی خویش، از منظر نمادگرایانه ریکور- در عین اجتناب از زاویه‌ای که وی در انتقاد از منظر تاریخی و یا روان‌شناسانه با هرمنوتیک پیشینیان پیدا کرده است- بهره برده است. در واقع مؤلفه‌های زبانی در بررسی متن با تحویل جهان به یک متن قابل تأویل به نماد و نشانه در نظام اجتماعی و فرهنگی تبدیل شده و در مردم‌شناسی گیرتز، محور اندیشه‌ی وی به تأویل و معنا شده است. وی یکی از کنش‌های اجتماعی مردم بالی به اسم جنگ خروس‌ها را که نظامی از نمادهاست، به پیروی از ریکور در تأکید بر یافت معنا از خلال نظام‌های نشانه‌های خاص اجتماعات زبانی و نماد، شرح می‌دهد.

۵- تأکید بر هستی تاریخی و لزوم فهم فرهنگ به مثابه متن

رویکرد تفسیری گیرتز با تأکید بر فرهنگ، تعریف خاصی از آن ارائه می‌کند که بن‌مایه‌های هرمنوتیک فلسفی در کیفیت این تعریف مشهود است. این اندیشه با تأکید بر مؤلفه‌های هرمنوتیک فلسفی (از جمله اصل هستی تاریخی و لزوم فهم متن فرهنگ در بستر تاریخی، اجتماعی و فرهنگی آن، اصل دور هرمنوتیکی و فهم در سایه ارجاع جزء به کل و کل به جزء و ...) نقش بسزایی در یافت تعریف فرهنگ به‌مثابه یک متن و شرایط، لوازم و شاخصه‌های خاص آن در اندیشه گیرتز داشته است. در ذیل به تبیین این معنا پرداخته خواهد شد.

یکی از اصلی‌ترین تشکیلات هرمنوتیکی منظر گیرتز در بیان اندیشه‌ی اساساً تاریخی، فرهنگی و اجتماعی انسان و یا لزوم درک افکار در بستر تاریخی، فرهنگی و اجتماعی آن و یا حتی تفاوت معنا در هر نظام تاریخی و یا اجتماعی و ...، تأکید معرفت‌شناسانه و هستی‌شناسانه اصحاب هرمنوتیک بر تاریخ و یافت هستی تاریخی است.

نقطه عطف در این منظر تاریخی را می‌توان هایدگر و گادامر دانست. اگرچه سایر اصحاب هرمنوتیک از جمله شلایرماخر، دیلتای و ... نیز در این باب مؤیدات و مؤکدات مهمی دارند. از منظر هایدگر، هستی انسان در زمان و با زمان است و خود هستی او، فهم و تأویل است. به تعبیر دیگر، هستی آدمی، بودن در زمان است. بنا بر منظر هایدگر، دازاین «Dasein» و هستی او در زمان و تاریخ است؛ و «هر دازاین، زمان خاص خویش و در پی آن، تاریخ خاص خود را دارد. هستی چنین وجودی در تاریخ‌مندی و زمانمندی خاص اوست» (عرب صالحی، ۱۳۸۷). همچنین باید توجه داشت که «دازاین ماهیت ثابتی ندارد. او همچنان که پیش می‌رود با تحقق بخشیدن به امکان-هایش یا رها کردن آنها، چیستی خودش را می‌سازد» (مک کواری، ۱۳۷۶، ص ۵۲-۵۳). گادامر نیز با الهام از هایدگر رویکرد خاص خویش در باب تأویل‌گر هرمنوتیکی ارائه داده است که در نسبت عمیقی با تاریخ و زمان است. گادامر معتقد است «مایی که به دنبال فهم هستیم محصول سنت تاریخی هستیم که به ما رسیده است. به همین ترتیب، قابلیت‌ها برای مطالعه موضوع مورد مطالعه به‌نوبه خود وابسته و ساخته این سنت است» (شرت، ۱۳۹۰، ص ۱۳۰).

گادامر با الهام ایده هستی‌زمانمند و تاریخی انسان از هایدگر، به تبعیت از وی قائل بر این امر گشت که هستی انسان در زمان و تاریخی است و انسان وجودی تاریخی دارد. «ما حقیقتاً تاریخی هستیم؛ بنابراین فهم تاریخ عبارت است از فهم آنچه هستیم؛ و لذا فهممان از آنچه هستیم سازنده همین هستی تاریخی ماست ...» (شرت، ۱۳۹۰، ص ۱۳۷).

بنا بر منظر گیرتز، در مطالعات انسان‌شناسی و دین‌شناسی آنچه لازم و ضروری است لزوم فهم معنا در بستر تاریخی، اجتماعی و فرهنگی آن است؛ لذا گیرتز با چنین منظری است که اندیشیدن و به تعبیری می‌توان گفت انسان را امری تاریخی، فرهنگی و اجتماعی دانسته و در بیانی صریح، به مسئله مقایسه ساختارهای مفهومی از یک اجتماع گفتمانی به اجتماع دیگر اشاره نموده و معتقد است معنا، در هر نظام بیانی به نحو متفاوتی ذکر شده و علم تأویل فرهنگی وظیفه فهم معنا با نظر

بر بستر تاریخی، اجتماعی و فرهنگی آن را به عهده دارد. از منظر گیرتز «آنچه پیش‌ازاین به‌عنوان گزاره‌ی مقایسه‌پذیری فرایندهای روان‌شناختی از قومی به قوم دیگر در نظر گرفته می‌شد، امروز، به‌عنوان مسئله مقایسه‌پذیری ساختارهای مفهومی از یک اجتماع گفتمانی به اجتماع دیگر دانسته می‌شود» (Geertz, 1983, 151).

گیرتز با توجه به مبانی فکری دیلتای که کلیه وقایع تاریخی را به‌مثابه یک متن می‌دید، کنش اجتماعی را همچون یک متن در نظر می‌گیرد و تلاش می‌کند در دو سطح مختصر و غلیظ به توصیف آن بپردازد، چنانچه می‌گوید: «کار مردم‌نگاری مانند سعی برای خواندن (قابل خواندن کردن) متنی دست‌نوشته است؛ متنی که به زبان غریبه نوشته شده است، مبهم و پر از حذف و نقص، ناهمخوان، با غلط‌های مشکوک و تفسیرهای جانب‌دارانه است ولی در ضمن نه با علائم صوتی و مکتوب مرسوم بلکه بر وفق یک نوع رفتار شکل‌گرفته نوشته شده است» (Geertz, 1973, 9-10).

گیرتز همچنین در تأکید بر مؤلفه مهم هستی‌تاریخی و لزوم فهم متن فرهنگ در بستر تاریخی، اجتماعی و فرهنگی آن (بر مبنای منظر اندیشه‌ی فلسفی هایدگر^۱، گادامر و دیلتای)، به مسئله مقایسه ساختارهای مفهومی از یک اجتماع گفتمانی به اجتماع دیگر اشاره نموده و معتقد است معنا، در هر نظام بیانی به نحو متفاوتی بیان شده و علم تأویل فرهنگی، وظیفه فهم معنا با نظر بر بستر تاریخی، اجتماعی و فرهنگی آن را به عهده دارد.

از منظر گیرتز

«آنچه پیش‌ازاین به‌عنوان گزاره‌ی مقایسه‌پذیری فرایندهای روان‌شناختی از قومی به قوم دیگر در نظر گرفته می‌شد، امروز به‌عنوان مسئله مقایسه‌پذیری ساختارهای مفهومی از یک اجتماع گفتمانی به اجتماع دیگر دانسته می‌شود. همین نوع تغییر صورت‌بندی است که برخی از پژوهشگران مانند ویکتور ترنر^۲، ادموند لیچ^۳، میرچا الیاده^۴ و ملفورد اسپرو^۵ را به نگرشی سوق داده که می‌توان

^۱ Martin Heidegger

^۲ Victor Turner

^۳ Edmund Leach

^۴ Mircea Eliade

^۵ Melford Spiro

آن را معرفت‌شناسی عملی نامید و برخی دیگر مانند توماس کوهن^۱، میشل فوکو^۲ و نلسون گودمن^۳ یا خود من را از نسبی اندیشی منصرف کرده و به چیزی پیچیده‌تر از آن سوق داده است. این نوع مفهوم اندیشه که یک فرآورده بسیار متنوع است و به‌عنوان یک فرایند، به گونه شگفت‌انگیزی منفرد، نه‌تنها به تناقضی نیرومند و حیات‌بخش در علوم اجتماعی تبدیل شده، بلکه نظریه اجتماعی را به انواع جهت‌هایی سوق داده که برخی‌شان خردمندانه‌اند. ماهیت تناقض یادشده بیش‌ازپیش به معماهای ترجمه، نسبت داده شده است؛ یعنی این‌که چگونه معنا در هر نظام بیانی به صورتی متفاوت بیان می‌شود. درواقع علم تأویل فرهنگی جای سازوکارهای مفهومی را گرفته است. با این دیدگاه، رفع این تناقض ساده‌تر از پیش نشده، ولی دست‌کم به آن نزدیک‌تر شده است؛ زیرا مسئله اصلی این است که چگونه یک فرد معتقد به کوپرنیک می‌تواند یک فرد معتقد به بطلمیوس را درک کند، یا یک فرانسوی عصر جمهوری پنجم یک فرانسوی در زمان پیش از انقلاب را درک کند و هر چهار نفر این‌ها چگونه یک شاعر یا یک نقاش را در نظر می‌گیرند؟ همچنین یک مسیحی چگونه می‌تواند یک مسلمان را درک کند؟ یک اروپایی چگونه می‌تواند یک آسیایی را بفهمد؟ و یک انسان‌شناس چگونه می‌تواند یک فرد بومی بدوی را ادراک کند و یا برعکس؟ اکنون دیگر همه ما مانند یک بومی هستیم و هر کس دیگری که از ما نیست، برای ما یک بیگانه است. در گذشته می‌خواستیم بفهمیم که آیا مردم ابتدایی می‌توانند واقعیت عینی را از خیال تمییز دهند؛ ولی اکنون می‌خواهیم بفهمیم که آدم‌هایی از اقوام دیگر یا حتی گروه‌های اجتماعی دیگر در اجتماع خودمان، جهان معنایی‌شان را چگونه سازمان می‌دهند» (Geertz, 1983, 151).

در ادامه یافت مؤیدات روش‌شناختی هرمنوتیکی گیرتز چنین عنوان می‌گردد که وی در بررسی دین و فرهنگ معتقد است برای تأویل و فهم معنای یک دین یا فرهنگ، لازم است درک

¹ Thomas Kuhn

² Michel Foucault

³ Nelson Goodman

جزء در سایه کل و کل در سایه جزء یا به تعبیری دور هرمنوتیکی صورت گیرد. وی در تبیین حرکت فکری و ضرابهنگ درونی تحلیل‌های انسان‌شناختی خویش، چنین ذکر می‌نماید که ضروری است «آن حرکت دیالکتیکی مارپیچ و پیوسته‌ای را که میان محلی‌ترین جزئیات و جهانی‌ترین ساختار جهانی جریان دارد، به شیوه‌ای توضیح دهیم که هر دو هم‌زمان در نظری واحد کنار هم قرار گیرند» (Geertz, 1983, 69). از منظر وی «در تلاش برای کشف ادراک مردم جاوه، بالی و مراکش از مفهوم خودشان، انسان باید پیوسته میان انواع ریزه‌کاری‌های بیگانه (از ضدونقیض‌های واژگانی و طرح‌های مقوله‌بندی تا انواع تبدیل صور واجی) بلغزد؛ ریزه‌کاری‌هایی که حتی بهترین مردم‌نگاری‌ها را به یک دردسر برای خواننده تبدیل می‌کنند و با ویژگی‌هایی کلی مانند «توکل‌گرایی»، «نمایش‌گرایی» و «زمینه‌گرایی» سروکار می‌یابند که حتی ساده‌ترین آن‌ها را قدری توجیه‌ناپذیر می‌سازد. با رفت‌وآمد میان ادراک کل از طریق اجزایی که این کل را محقق می‌سازد و ادراک اجزا از راه کلی که این اجزا را به حرکت درمی‌آورد، می‌کوشیم با نوعی سیر مداوم عقلی این دو را به ابزاری برای تفسیر همدیگر مبدل کنیم» (Geertz, 1983, 69).

وی ضمن بیان این مسئله، به تصریح به ابتدای منظر خویش بر چرخه هرمنوتیکی دیلتای اشاره می‌نماید: «این‌هایی که گفته شد نیز چیزی جز همان خط سیری نیست که دیلتای آن کار را چرخه هرمنوتیک نامید و اکنون دیگر برای همگان مفهوم آشنایی گشته است. استدلال من در اینجا صرفاً این است که این مفهوم برای تفسیر مردم‌نگارانه و نیز آگاهی از شیوه‌های اندیشه اقوام دیگر از اندیشه‌ی ادبی، تاریخی و زبان‌شناسی تاریخی تا روان‌شناسی و تفسیر کتاب مقدس و همچنین برای توضیح تجربه روزانه که آن را عقل سلیم می‌نامیم، نقشی اساسی دارد» (Geertz, 1983, 69). «گیرتز در توصیف فریه رویکرد تأویلی را به کار می‌گیرد و با برداشتی متن‌وار از کنش اجتماعی نمونه برجسته‌ای از نحوه دسترسی به فرم‌های فرهنگی و معانی بیگانه از طریق دور هرمنوتیکی ارائه می‌کند» (شرت، ۱۳۹۰، ص. ۱۶۸).

درنهایت تعریف فرهنگ از منظر گیرتز را می‌توان با تأکید بر مؤلفه‌های هرمنوتیک فلسفی (از جمله اصل هستی تاریخی و لزوم فهم متن فرهنگ در بستر تاریخی، اجتماعی و فرهنگی آن، اصل دور هرمنوتیکی و فهم در سایه ارجاع جزء به کل و کل به جزء) بر بن‌مایه هرمنوتیک فلسفی استوار نمود.

۶- نتیجه‌گیری

با نظر بر آنچه در متن این نوشتار ذکر گشت و رویکرد فرهنگی گیرتز به انسان و دین (درک و شناخت انسان و دین در سایه فرهنگ) و نیز تأکید گیرتز بر روش‌های درونی در فهم و تأویل، روش گیرتز در مطالعات انسان‌شناسانه و دین‌شناسانه خویش، هرمنوتیکی و مبتنی بر تأکید بر تاریخ و هستی تاریخی اصحاب هرمنوتیک است. گیرتز به‌عنوان یک مردم‌شناس و دین‌شناس فرهنگی با الهام از اصول هرمنوتیکی، به تأویل و فهم معنای دین و فرهنگ روی آورده و رویکرد تفسیری خویش در دین‌شناسی و مردم‌شناسی را با الهام از این مبانی قوام بخشیده است.

در یک جمع‌بندی اجمالی می‌توان گفت رکن اساسی در انسان‌شناسی تفسیری یا نمادین، چرخش روشی و نوع خاصی از برخورد با علوم انسانی و اجتماعی است. رویکرد پوزیتیویستی در واقع با رویکرد علم‌گرایانه، عینیت‌گرایانه، تبیین‌گرایانه و پیش‌بینی‌گرایانه، تهی از ارزش و عاری از منظر تاریخی- فرهنگی و ... به بررسی فرهنگ، دین و اجتماعات انسانی می‌پردازد؛ اما رویکرد هرمنوتیکی برخلاف روش‌های علوم طبیعی و تجربی، نه در خارج از ابژه تحقیق، بلکه در درون فرهنگ و تاریخ انسانی جای داشته و بر وجوه درونی تجربه انسان تأکید دارد. گیرتز رویکرد دور هرمنوتیکی در ابعاد زبان‌شناختی، تاریخی و هستی‌شناختی آن را در یک رویکرد انضمامی در تأویل و فهم معنای دین و فرهنگ به کار گرفته است. از اصلی‌ترین چهره‌های هرمنوتیک که می‌توان نظریات مردم‌شناسانه و دین‌شناسانه‌ی گیرتز در باب تأویل و معنا را بر اندیشه آنان مبتنی دانست، می‌توان به شلایرماخر که به نحوی مبدع هرمنوتیک مدرن به شمار می‌آید، دیلتای، هایدگر، گادامر و ریکور اشاره نمود.

در باور گیرتز فرهنگ، اساساً مفهومی نشانه‌شناختی دارد و بر اصول هرمنوتیک فلسفی (از جمله اصل هستی تاریخی و لزوم فهم متن فرهنگ در بستر تاریخی، اجتماعی و فرهنگی آن، اصل دور هرمنوتیکی و فهم در سایه ارجاع جزء به کل و کل به جزء و ...) استوار است. تعریفی که گیرتز مبتنی بر رویکرد تفسیری از فرهنگ ارائه می‌نماید این است که فرهنگ به مثابه یک متن و مبتنی بر درک معنا از خلال نمادها و نشانه‌ها و متأثر از مؤلفه‌های زبانی است.

او دین را امری پیشینی و جزئی از فرهنگ جامعه تلقی می‌کند که وجود مناسک و اعتقادات فراوان، آن را امری نمادین کرده است. در تجزیه و تحلیل جایگاه نماد در رویکرد تفسیری، گیرتز بر

این باور است که در این رویکرد معنای دین و فرهنگ از خلال نمادها فهم می‌شود و بنابراین فهم نماد به مثابه فهم معنا و محتوای دین و فرهنگ، اهمیت دارد. گیرتز با روش تفسیری دین را در این قالب تلقی می‌کند که دین سیستمی از نمادها (که باعث) استقرار خلق‌و‌خوی‌ها، انگیزه‌های قدرتمند و فراگیر در انسان می‌شود و برای این هدف، از طریق شکل دادن به مفاهیم عام درباره هستی عمل می‌کند و سبب احاطه این مفاهیم در هاله‌ای از واقع بودگی می‌شود؛ به طوری که این خلق‌و‌خوی‌ها و انگیزه‌ها به صورت تنها واقعیت‌های ممکن درمی‌آید.

در نهایت گیرتز بر این باور است که یک انسان‌شناس و دین‌شناس تفسیری با توجه به تفاوت بستر تاریخی، فرهنگی و اجتماعی دین یا فرهنگ، برای فهم و تأویل معنای فرهنگ و دین باید از منظر بومیان آن فرهنگ به موضوع تحقیق نظر کرده و ضمن رخنه به عمق موضوع، از دید بومیان، معنای آن فرهنگ و دین را درک و توصیف نماید. از جمله روش‌هایی که گیرتز در تقریب بدین مسئله به کار می‌گیرد می‌توان به همدلی، همذات‌پنداری، همراه شدن با یک فرد بومی برای نزدیک‌تر شدن به نگرش بومیان آن فرهنگ، تحقیق میدانی و مشاهده و مطالعه از نزدیک و ... اشاره نمود.

منابع

- پالمر، ریچارد (۱۳۹۸). علم هرمنوتیک. ترجمه محمدسعید حنایی کاشانی. تهران. هرمس.
- دیلتای، ویلهلم (۱۳۹۲). به فهم درآوردن جهان انسانی. ترجمه منوچهر صانعی دره بیدی. تهران. ققنوس.
- دیلتای، ویلهلم (۱۳۹۱). دانش هرمنوتیک و مطالعه تاریخ. ترجمه منوچهر صانعی دره بیدی. تهران. ققنوس.
- شرت، ایون (۱۳۹۰). فلسفه علوم اجتماعی قاره‌ای: هرمنوتیک، تبارشناسی و نظریه انتقادی از یونان باستان تا قرن بیست و یکم. ترجمه هادی جلیلی. تهران. نی.
- شلایرماخر، فریدریش (۱۴۰۱). هرمنوتیک. ترجمه محمدابراهیم باسط. تهران. نی.
- عرب صالحی، خداخواست (۱۳۸۷). گادامر و تاریخ‌مندی فهم. قیسات. ۴۹: ۱۳۷-۱۶۲.
- لیتل، دانیل (۱۳۷۳). تبیین در علوم اجتماعی: درآمدی به فلسفه علم/اجتماع. ترجمه عبدالکریم سروش. تهران. صراط.

مک کواری، جان (۱۳۷۶). *مارتین هیدگر*. ترجمه محمدسعید حنایی کاشانی. تهران: انتشارات گروسی.

نوری، روح‌الله (۱۳۹۱). *هرمنوتیک ویلهلم دیلتای و نسبت آن با علوم انسانی*. علوم رفتاری (بهر). ۱۱: ۱۷۶-۱۵۵.

References

- Geertz, Clifford (1971). *Islam Observed Religious Development in Morocco and Indonesia*. University of Chicago Press.
- Geertz, Clifford (1983). *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*. Basic Books.
- Geertz, Clifford (1973). *The interpretation of cultures*. New York. Basicbooks